

HALMÁGYI ISTVÁN
AZ OLÁH ÉS SZÉKELY HATÁRŐRSÉG FELÁLLÍTÁSA

Én nem tudtam eddig ezen militia dolga miben legyen s noha bizonyosan most sem tudom, mindazonáltal az mennyiben a következett dolgokból kihozhatom s a bizonyosabb relatiókból nyomozhatom. felteszem, reménlem az eventussa is meg fogja bizonyítani. Buccow resolváltatván erdélyi generalis commendánsnak, ki sagax, eleven elméjű, nyughatatlan ember, és kiról gr. Károlyi Antal generális első bėjöveletekor nékem mindjárt beszéllette: vigyázzon magára Erdély, mert ez novarum rerum avidus [újitásokat kívánó], nagy projectista [tervezgető], ki Csehországot is egy oly regulázott és minden elviselhető terhet kénytelen magára vett országot, sok projectumival, ha el nem hozzák vala, szinte confusioba hozta, bizonyosan Erdélyt is összezavarja. Bé is telék, mert resolváltatván, mindjárt akkori gubernialis secretarius Bruckenthal Sámuel ural barátságot vetvén, ezt fenn hagyván, lejöve; kezdé Bruckenthalné asszonyomat frequentálni és más dámák felett distingválni, melyért az ország előtt is magát gyanuba hozá. Sok szó volt iránta... Lejöve az ura is, mint gubernialis consiliarius, resolválva volt bárónak is, mivel generalis és püspök bárózta. Kit mind magát, mind az asszonyt mások felett bölcseknek és legokosabbaknak tartott a generalis. Lejövén mint generalis commendans és in re Valachorum deputatus regius plenipotentarius commissarius, kezde az oláhok lármájának lecsendesítéséhez, melyet az interimalis generalis Montoja igen sokra engedett volt menni: egy Soffronius haszontalan kalugyer elvonván csak nem az egész oláhságot a bizonyosnak tartott uniótól. Czoborokat [zsinatokat] tartott 5—6 száz oláhból, Károlyvárt, Fogarast s másutt, annyira, hogy az károlyvári és szamosujvári commendans, féltették töllök a várat, az unitus [görög katolikus] papokat néhol felprédálták, tisztekre s másokra fenyegető izeneteket

tettek, a militiára reá támadtak etc., melyekről való relatio felmenvén Bécsbe, már rebelliónak gondolták. Ezeknek fészke, mivel a zalathnai dominiumban volt, oda mindjárt egész battaliant és lovaskatonát küldött, megcsendesítette, szebenszéki falukra, perinde Fogarasba és másutt szerte széllyel meg ugy. Azután az unitusokat és nem unitusokat conscribáltatta, lón 140 ezer nem unita [görög keleti] familia. A templomokat köztök felosztá és sok unitus pap ecclésia nélkül marada. Küldé ő felsége püspököt is nékik. Soffroniust salvus conductusra béhivá, eljőve, véle sokáig járt. Midőn a gubernator mondotta: oly pacis publicae turbator, miért nem fogatja el; felelé: a vesszőt az atya, hogy a gyermek féljen, az ablakba teszi, midőn megigazodik s javul a gyermek, egybetöri. Talám észre vette, mert a végét nem várván ő is elébb álla. Az oláhok dolgában commissioba rendelték mellé br. Dietterich camerae consiliariust és actuariusnak br. Möringert, de ezekre nem hajtott, hanem pro suo arbitrio [saját feje után] cselekedett mindent. Foga osztán az schismaticusok az uniora való térítéséhez és 1-mo: contra regias ordinationes megengedé vagy parancsolá a nem unitus püspöknek, hogy minden papon 30 frt-ot vonjon, a népen pedig 15, 30, 45 krt s egy firtot, hogy ő felségének százezer frtot adjon, melyért hallgatói előtt suspitióban is jött, mintha tecte unitus volna s megunatkoztak felőle. 2-do: 15,000 nationalis militiát parancsolván ő felsége felállittatni székelyekből és oláhokból, hogy inkább reá vegyék, sok ígéreteket tettek, hogy a ki katonává lesz, adót, désmát nem ad, jobbágyságból szabadul, nemes ember lesz, etc., melyen a parasztság kapván sok számmal és sok faluban reá vette magát és mivel nem unitust nem acceptáltak, ezért a schismát néhány ezeren odahagyták; az unalom is, mint feljebb, reá vivén őket.

Ezen nationalis militiához accedál, hogy a beszterczei oláh districtus vagy is Radna völgyén lévő oláh vidékben levő 23 faluk mind oláh lakosi a beszterczei magistratussal adó, jurisdictio, allodium felett sokáig veszekedvén, jobbágyságot praetendálván [igényelvén] a magistratus hozzá, noha mint e productis nem azoknak lenni a gubernium megítélte, hogy a szászoktól megmenekedjenek, készek voltak az oláhok akármit tenni s annál örömebb mindegyik az nationalis militiat amplectáltak, hogy a fenn irt ígéreteket consequálhassák. Felvették osztán a fegyvert és négyezer legelőször conscribáltatta magát, német és pápista tiszteket kértek, meg is lett. Noha azután a tisztekek pompás quartélyokat építvén, egyéb szolgálatokat is tevén,

strására járván, a mundurnak ára rajtok desumáltatván, adót is reá vetvén főre és marhára, az ígéretek is füstbe menvén, s állapotjok nehezédvén, kezdetek az uraságra reá unni; de mivel négynek ötnek sem volt szabad egybegyülni, a sem volt, kinek panaszolkodjanak, hanem a beszterczei vásáron találkozáván, ott sóhajtoztak s jelengették, a mit talám magokban elszántanak. Annyira is ment a dolog, hogy egy vagy két német tisztet meg akartak ölni, detegáltatván pedig, néhányan megvesszőztettenek. Megvállik ezután mi lesz? mivel a fenn irt pátenst is aligha ott nem kapták...

Ezen a nyomon, midőn a székelyeket próbálgatták, elsőben keményen tartották magokat, hogy különben nem declarálják katonáknak magokat, hanemha

1-mo. Régi szabadságokat visszaadják.

2-do. Az országból ki nem viszik.

3-tio. Régi törvények szerint bánnak vélek.

De utoljára br. Bornemissza Pál csiki, gr. Mikes Antal háromszéki főtisztek, oberster Schröderrel addig beszélének nékiek, míg úgy kezdének menni, mint a juh a sóra, sőt feleségek akarajok ellen is vitték az urokat katonáknak. Ugy hogy 4 holnap alatt 15,000 embernél spontaneusokat többet kaptak...

Elmene a generális [Buccow] Haller Gábor generálissal Udvarhelyszékre, hogy az ott való székelyeket is inducálja a nationális militiára, de haszontalan jára, mert azok többen ezernél egybegyülvén a mezőre, midőn parancsolta a generális, hogy egy faluból legfeljebb tizenként jöjjenek, mind rakással jöttek a szék házához, holott a generális volt és elsőben követeiket küldvén bé, midőn ők a feljebb irt conditiókat allegálták és arról ő felsége diplomáját, subscriptióját kérték s az egész munkát generálisának tulajdonították, történt, hogy oberster Schroeder látván a más házba menő generálisnak kedvetlenségét, egyik követet pofonverte, kapitány Sambier haját tépte a másnak; midőn ezek referálták, hogy jártak, szörnyü lárma lett; Samblert, ha vicetisztek el nem iktatták volna, talám megölték volna, rakással bé akartak rontani a generálisra is, hogy az oberstert, ki az ő követeiket violálta, adja ki nékik, az administratort, ifj. br. Dániel Istvánt, tartóztatni akarván, úgy megasztították, hogy hanyattán esett, Borsai István vicekirálybíró nagy nehezen csendesítette le, hogy ne rontsák el magokat etc. Melyre nézve nem vévén tréfára a generális a dolgot, re infecta [dolgavégezetlen] onnan eljött. Kinek semmi nehezebben nem esett, mint hogy délelőtt a kihányt márvás,

peták, garas, poltra új pénzét szedték a székely[ek], délután pedig midőn a conditiókat kimondták, hogy a capitis taxát [fejadót] fizetik s azonkívül midőn minden 7-ik holnapban a szolgálat reájuk kerül, fizetést vésznek, simplex negatívát [egyszerűen nemleges választ] adtak, nemcsak, hanem elhányt pénzihez is akkor senki nem nyult.

Megjövén a generális, proponálá a guberniumban, minémü vakmerő emberek azok, a tisztek sem arravalók, hogy regálhassák, melyért az ő felsége szolgálatja elő nem mehet. Valamint ezért ennekelőtte első szék volt Udvarhely, megérdemli, hogy ezen praerogativáját elveszesse és Csik praeferáltassék, a natio pecsétét is, mely eddig ennél állott, amannak adják; ennek felette, mivel ennek filiálissa Bardóczszék a militiát amplectálta, ez is tőlle vétessék el és adassék Háromszék mellé; melyről ő felségének relatio tétessék.

Elsőbben nagy hallgatás lőn, de azután megmondák, hogy a nem lehet, mert a nemesi rend, kire néz a praerogativa, ebbe nem vétkes, és a szabad rend hibájáért nem szenvedhet, hanem lehet más büntetést találni, mint másszor, midőn a fidelitate recedálván egy bástyát építtettek velek, talám Csik-Szeredában, vagy Bereczkben. Ezzel elmulék.

Vevé osztán elő némelyeknek specificatióját, kik okai voltak azon tumultusnak, és factiojuk miatt nem forrhatott meg a dolog, kiket azért el kell fogatni. Melyre nézve szándékozik Udvarhelyre egy battalion gyalogot, Almásra pedig egy compánia dragonost küldeni, hogy azokat elfogják... Erre mondák némelyek: jobb volna elsőbben a tiszteknek parancsolni, és militiát nem küldeni; de nem teneált, azért nevezetesen, hogy had érezzék meg a quartély terhét és lássák meg, mely nagy különbség legyen a katona és a contribuens [adózó] között. Monda erre gr. Bethlen Miklós úr: talám jobb volna a militia küldését elmellőzni, mert hátha attól az megkeseredett néptől valami injuriája lészen? Erre exandescálván a generális mondá: ha legkissebb lárma lesz, mind agyon lövöldözteti, jobb egy jobbágya se legyen a királynénak, mint oly erős nyaku engedetlen; ha az a militia nem elég, többet is küld, maga is kész oda menni commendirozni. Senki sem secundálá, abba marada, és a militia elmene, de a mint bizonyosan értettem oly orderrel, hogy ha csak a puska végét nem fogja a székely, semmi lárma és lövés ne legyen...

A nationalis militiának mindenfelé a sok fegyvert kivitték Besztercze felé, Háromszékre, Csikba, Gyergyóba, melyeket

nagy részént ki is osztottak; de talám némelyek az Udvarhelyszékiek példájáról varrván himet, kezdettek zugolódni, nevezetesen Csikba, Gyergyóba. Elmene a generalis Beszterczére, onnan Csik, Gyergyó, Háromszék felé. Beszterczén úgy hallom formála két regimentet, Gyergyóba menvén onnan, ott senkit sem talált, mind elszéledtek az erdőre, úgy, hogy ha az gyergyószentmiklósi örmények nem segítették volna, vorspannt [előfogatot] sem kapott volna a kijövetelre. Csikba eléváltak ugyan az emberek, de nagy lármával kardot, patrontást visszahányták, de a puskát, elvett fegyverek bonificatiójára eltarították.

Béjövén a generális referálá, némely haszontalan emberek minémü lármát csináltak hazug hirekkel a székelyek között, azokat kik sponte amplectáltak [felvették] a militiát, attól elidegenítették, végre némelyek megbánván cselekedeteket, magok kimondották, kik minémü hazugságokkal detereálták őket, kiknek neve írásba nálla és inquisitiot is peragáltatott, meg fogja látni, mit kell azokkal cselekedni... Háromszéken pedig Antos István vicekirálybíró jól viselte magát, ott megesküdtek az ő székiben mindnyájan; a több résziben Háromszéknek kezdenek jöni, úgy a mint relatiot vett; már Csikban is tizenegy falu megesküdt. Praeterea már egy regiment dragonos oláha és más regiment székely huszárja, több mint kellene, de mindeniket szaporítja még öt-öt százzal...

Ugyanekkor jöve Csikból három követ, kik azt referálták, hogy Csikba többire minden faluba 10—15 executorok mentek ki új katonákból, hogy az nem katonákat a katonaságra cogálják, vévén mindenik egy-egy peták patkópénzt, melyért Tapolczán a nem katonák a katonákat mind agyon akarták verni, azt mondván, látják azon kívül is veszni kell és hazájukat elhadni, inulte [bosszúlatlan] nem mennek el. Sándor László perceptor és királybíró az Isten nevében kérték őket, hogy csak addig csendesedjenek, míg ezen követek visszatérnek. Azt is mondták, azzal fenyegetik a székelyeket, hogy valaki katona nem lesz, mind elveszik házokat és németeknek adják. Ugyan szép spontaneitas!...

19-a Nov. [1763.] ujabb követek is jöttek Csikból, de az szabad rend is küldött; mit hoztak, nem tudom. Szóval beszéllették, hogy ha meg nem igazítják, rossz dolog lesz, mert azok vették fel a fegyvert, kik a tiszteknek borsot törtek az orrok alá s félnek a processustól, vagy pedig garázda részeges emberek, a kik a többibe garázdálkodván félnek agyon ne verjék egymást.

Kiktől mind militaris, mind provinciális tisztek tartanak és secretarius Cserei Elekné asszony is töllök való féltekben jött bé. Nincs is már nemes embernek mit keresni, mivel fenyegetik, sőt az jobbágya is megizeni: véle nincs semmi dolga, mert már katona világ vagyton etc...

Idő mulva a generalis, Bethlen Miklós, Bruckenthal felmenének Bécsbe. Maga [Buccow] praeses gubernii lön, Bruckenthal cancellarius,...

Még le nem érkeztek, midőn mindenek idegenségét láttam és gr. Lázár János praesidentstől hallottam, hogy a két urnak, generalisnak és cancellariusnak [Bruckenthal] a nevétől is irtózik, ha hallja; de azután mind maga, mind mások odamentek, valahová akarták. A cancellariustól magától hallottam mondani: eddig azt mondták a magyarok a szásznak, csak szász, de most szeretné látni, ki meri mondani. Gr. Haller Pál Cserei Eleknek, ő nekem mondá, azt is beszélte volna: eddig a magyarok akarták a szászokat jobbágyoknak tenni, de megmutatja: a magyar lesz a jobbágy...

Lázár István csiki nemes ember gubernialis cancellista, szava bévehető, azt beszélle nékem: midőn a generalis Csikba járt és Gyergyóba, Sz. Miklóson reá vágta a kaput és kertet a székelyek és csak egyik biztatta volna agyon verték volna. Most pedig egy recenter jött jobbágya azt beszéllette, hogy szörnyü nagy confusio van Csikba, Gyergyóba, üldözik nemcsak a katonák, hanem a német tisztek is a nemes embert, öt aranyat mit ígérnek a tisztek, hogy a nemes embereket fogják el és néhányon kívül kerülük a házokat s készülnek Oláhországra. Ő pedig mikor benn volt, mind Caratto obristlieutenanttal, mind másszor egy kapitánynyal beszélte s az efféle insolentiákért annyira convincálta őket, hogy átkozták a generalist, miért csalta le; mégis másszor árulkodnak és persequálják a nemes embert; sőt mikor a generalis benn volt, akárki igazán vagy hamisan vádaskodott a nemes emberre, mindennek három-három aranyat ajándékozott...

Beszélle Baló László, szava bévehető ember, hogy a Mezőségen jártában observálta, hogy a jobbágyok is széltiben mennek katonának és urak udvarába s házába süvegfeltéve menven impertinenskednek, fenyegetődzének, sőt Csánból Gerendi Sándor udvari bírāja általa és még két véle lévő társai által izente az urának: menjen most oda, mert elsőben orrát, fülét elvágják, azután nyársba vonják. Pinczékre reá mennek és hordók fenekébe lövöldözven, isznak, prédálnak. Sőt gr. To-

roczkai Sigmondot és praefectussát maga házába katona jobbágyi körülvevén, ha kimentek volna, agyba-főbe verték volna s csoda, hogy az házba is rajtok nem mentek.

Consiliumba proponálá a generalis, hogy gr. Toroczkai praefectussa egy praetendált jobbágyát, ki katonának állott, Egerbegyen megfogatván megkötöztette mundurba és a vizen által vontatta s nadrágát letojatván annyira verette, míg a farából a vér kijött és kényszerítette magát obligálni, hogy a katonaságot elhagyván jobbágyképpen szolgálja; mely szörnyü aususért, azon Pünkösdi nevü praefectus megérdemelné, hogy az első fára felakaszthatnék, vagy feje vétetnék és ha agyonlőtte volna, vagy nyakát elvágta volna azon katona, nemcsak megdicsérte volna, hanem tiz arannyal megajándékozta volna. Melyre nézve egy kapitányt rendele maga, a gubernium pedig thordavármegyei viceispányt Vas Sándort investigatiojára [kizsgálására] azon dolognak s megmondá, hogy ha úgy lészen, nevezetes exemplumot statuál.

Proponálá azt is, hogy csik-szépvizi és a más szomszéd két vagy három falubéli lakosok nemcsak a militiat nem amplectálják magok, hanem másokat is attól ijjesztéssel, sőt erővel is elfognak. Melyet midőn exponáltak nékik és reprachendálták, enormiter feleltek, sőt egy földet is puszkaporért eladtak, adott nékik is egy nemes ember. Melyből következhető consequentiának eltávoztatására szükségesnek látja, hogy azok in debitum ordinem redigáltassanak, a Laudon battalionnyát odaküldje főstrásamester Froelichhel és commissiot adjon nékie, hogy mivel ő impartialis és a nationalis militiával köze nincsen, investigálja azon dolgot; szükség azért, hogy a gubernium részéről is valaki adjungáltassék e statu civili, melyre Bors Tamást jónak látja. Kérdi Cserei urtól: jó ember é? Felele: jó volt. Elneveték: ugyan csak meglón. Egy lármázó, szeles ember.

Olvasá előttem registrator Baló Antal uram testvérbátyja csiki notarius Baló István uram levelét, melyben írja az oda bévaló nagy confusiot, egyik székely a másokra támad, mindenik male contentus, nemesekre, kik ott kevesen vagynak irigykednek, fenyegetik őket, tisztektől nem függnék etc. Melynek nagy oka a [gyergyó-] szentmiklósi esperest, ki a cathedrából kényszerítette őket a katonaságra, a templomon kívül is, a ki nem akart katonává lenni, rebellisnek nevezte; már pedig reá unván a katonaságra, valamint az előtt szerették úgy meggyüölötték, árulónak, ördöggel bélettnek tartják, kiáltják.

Gr. Teleki László úr beszéllé, melyet most érkezett gr. Lázár urtól hallott, hogy az udvarhelyszéki székelyek bizonyos időben egy helyre egybegyűlnek, consultálódnak és minden extremumra resolválták inkább magokat, mintsem katonák légyenek.

Gr. Bánffy Dienes ur exciája beszéllé nékem: azt nem szereti, hogy a székek nagy részint vetés nélkül maradván, mások pedig marhájokat lóért adván, ezt is halálíg nyargalván, koldussá maradtak s tart, hogy a szegénység extremumra ne vigye őket...

Secretarius Cserei urnak irták, hogy a jobbágyi semmit sem szolgálnak, azt publicálván a tisztek, hogy János király idejétől fogva valaki jobbággyá lett, ezen katonaság által mind menekedik. Az nem-katonákat executióval, mindennel kényszeritik a katonaságra; építtetnek vélek, szolgáltatják, csak hogy katonaságra vehessék és minden órán extremumra megyen a dolog, melyeket a generalisnak is megmondott, ki felelte: non credit, non sunt vera et si vera essent vicecolonellum cassarem et reliquos ad profosones mitterem etc. Mondá, bizonyosabb relatiot vár etc. Ezen urat ugyan eleinte vagy kétszer megriasztván megijesztette vala a generalis, de osztám szemügyet vévén az efféléket kijelentette. Ennek tulajdonitom azért, hogy fundata relatiok jövéen Csikból, azt mondotta generalis: nem Csikba irták azt, innen ment a bé, jól tudja az auctorát is etc. Kétségkívül czélozott Cserei uramra...

Jövének relatiok privatusokhoz Csikból, hogy ott a dolog a nationalis katonákkal hova tovább mind alább. Nem dolgoznak semmit, marhájokat eladták, az árát elkorhelkedték, mivel élni nincsen, kinek még maradt, rendre megeszik s isszák etc. Sőt már portáznak Háromszékre, néhány nemes embert felprédáltak, Dombi, Biálisra is izentek, készülnek rajtok menni. A vicekirálybirákat egy parochiába, közönséges dolgokban egybe gyűlvén, a katonák megrekesztették, senkit ki nem bocsátottak azt praetendálván, hogy a mi adót a anno 1754 vettek rajtok, adjanak reversalist, hogy visszafizetik. Valami gyermeknek raktak czédulát a fenekére, úgy küldték egy kancsó borért és küldötték a somlyai gvardiánhoz, hogy szabadítsa ki őket. Ki nyargalva lóháton ment az obristlieutenanthoz és referálta, ez is odament hozzájuk, de semmit nem tehetett a népnek, mind addig, míg a kivánt reversalist meg nem adták. Volt oly szó közöttök, hogy a nem-katonákat támasszák az obsideáló katonákra, de nem tartották tanácsosnak. Történt az is, hogy a nemkatonákra a katonák reá támadván s prédálni akarván,

amazok emezekre támadtak, sokat egybe vertenek s egy talám megholt közülök; egy szóval minden ember rebeg.

19-a Januarii [1764] menvén én egyéb dologban a cancellarius-hoz, maga hozá elő, hogy a székelységen rosszul van a dolog, magok tisztekre is, id est vicekirálybirájokra feltámadván. Már Ernst cum plena activitate kiküldetett, militiat is disponálhat, mely egy battalion és két compania Csik-Szeredánál vagyon, hogy azon lármát csendesitse és őket büntesse. Mondám én, azt nem szeretem, hogy elkorhelkedvén mindeneket s nem lévén mivel élni, félek paupertas extrema cogitabit [végső elszegényedés fenyeget], arra kellene vigyázni, hogy legyen miből élni. De ennek felette a capitis taxa esik nekik nehezen, azt kellene vagy elengedni, vagy módot találni, hogy egyéb facultásokra oszolnék fel. Meg is érdemelné 17,000 katona, hogy azon capitis taxa elengedtetnék. Mondá: azt ugyan remélni meg lehetne nyerni, de nem javallaná, mert így mint adózó népet, karában forogván az udvarnak, inkább praeserválja a veszedelemtől, ha pedig semmit sem adnak, csak úgy bánnak velük, mint az horvátokkal, minden veszedelemre tartják. Maga azt jóvallotta a generalisnak, hogy semmit a bellicum részéről maga ne expediálna, hanem a püspök, praesidens, generalis, Haller és gr. Teleki László consensussából, melyben maga is jelen lehetne: addig pedig menne bé maga jó securitással, vinné bé gr. Lázárt, Hallert, Telekit és engemet s akasztatná, büntetné, dicsérné, praemiálná őket, ha így sem succedálna, osztán nem tudja mihez kellessék fogni. Ment ezen consiliummal a püspökhöz s azt végezték, hogy míg Ernst probat és relatiot nem tészon, addig halasszák. Részemről nem vágyok azon expeditiora.

Beszéllék azt is, hogy a besztercei oláhok is csak tavaszt várnak, akkor azok is tentálni fognak valamit, mert a szászoktól menekedvén, gólyára akadtak a békák. Hallám azt is, hogy a besztercei biróknak Ernst aranylánczot, sok székelyeknek és egy parasztnak is monetát hozott ő felségétől; adja Isten jó végét, de tartok haszontalan lesz...

De éppen akkor jöve kedvetlen hir, mely szerint a katonák ugyan ott [Csikban] a nemességre felkelvén Bors Tamást és még más hét nemes embert felprédáltak, nevezetesen Borsnak ajtait, ablakit, almariumit is mind egyberontották, melyért onnan kiköltözni kényszerítették. Melyet maga is elérkeztén, Bors Tamás affirmála. Hozá elő a generalis a guberniumba, de oly dolgot, mint a mi nem fér a fejébe, mivel a militaris tisztek mind ellenkezőt irnak, hogy mind Háromszékben, mind

Csikban megcsendesedtek és mióta a suspensus tiszték introducáltattak, azóta úgy lehet vélek bánni, mint a gyermekekkel. Nagy dolog nem hinni, rerum testimonia adsunt, de még nagyobb dolog, midőn a nemes ember maga hajlékából kimenni és bujdosóvá lenni kényszerítették.

Beszélek azt is, hogy egy katona Háromszéken egy embert, más pedig Csikban az atyját megölvén, vesszőzéssel béérték; mely jele, hogy nem leszen belőlök szent had. Néhányan öszvevagdalkoztak és ágyba ejtették egymást, melyre a generalis mondta, hogy van curasijok, jó katonák válnak belőlök.

Rendele a generalis egy commissiot, general cavalleriae gr. Kálnoki Antalt, gr. Nemes Jánost, szeles, ambitiosus. és szegény embert, oberstlieutenant Ernstet és a főtiszteket mind Háromszékre, mind Csikra, odaküldvén az general auditor lieutenantot Franckot is, cum plena potestate és militiával, hogy a differentiákat complanálják, csendesítsék a népet, büntessék, a ki megérdemli.

Jöve Bornemisza Pál csiki főkirálybirónak levele, hogy ő a parancsolat szerint bément Gyergyóba, papokat, nemeseket, militaris tisztéket vévén maga mellé és az első faluba convocálván a népet, kívánta persvadeálni a juramentum letételére; de felette durván bántak véle, azt mondván, menjen el onnan és a ki az ő véreket elárulta, affélére ne kényszeritse, mert onnan még békével elmehet, de ha Csikba megyen, rosszszul jár. Melyre nézve visszatért Abafájára és kéri dispensáltassék a bémeneteltől.

Válasza lön: in modo agendi hibázott, miért nem ötonként és hatonként hivatta és persvadeálta az embereket s mivel az afféle haszontalan láрма félelmet nem érdemel, menjen Háromszék felé Kászonba, holott találja a commissiot és ki fog néki is securitást adni. Igyekezzék a commissioval edgyütt a népet csendesíteni és exasperationem aminor sedálni, nem sokat hajtván most ha esküsznek-e vagy nem? mivel azután könnyű abban módot találni...

Beszélek, hogy Várdotfalvában in publicis egybegyülvén a szék tagjai, a militaris lakósok a plébániát körülfogták, két nap éjjel nappal obsideálták s annyira fenyegették őket, hogy némelyik gyónni készült. Izentek nékik a nem-katonák, hogy ha kívánják felkelnek mellettük és öszvevagdalják a katonákat. Mondta Bors Tamás: hamarébb vége lesz, ha reá szabadják, de Sándor László és kiknek több eszek volt, ellenzették. Addig nem is solválták az obsidiót, mig reversalist nem adtak,

hogy valamit titulo salgamalium fizettek, mind megfordítják nékik, úgy egyebeket is. Kezest is állítottak érettek. Melyek repraesentáltatván a guberniumnak, parancsolt a gubernium az odaküldött commissioknak, mely állott cavalleriae generalis gr. Kálnoki Antal, gr. Nemes János, vicecolonellus Ernst, general auditor lieutenant és a főtisztból, hogy az auctorit azon cselekedeteknek exquirálják, mindeneknek panaszt investigálják, az elvett marhákat restituáltassák és kinek kinek satisfactiot impendáljanak s igyekezzenek, hogy a tranquillitas felállván, több affélék ne történjenek. Azon reversalist pedig a gubernium cassálja s hogy a regimentek commendánsi elvévén a katonáktól, a tiszteteknek visszaadják. Ugy Bors Tamásnak is satisfactiot adjanak, az auctorokat, kiket ő felád, investigálják, examinálják, ugy a mit Bors ellen is feladnak, recipiálják s meghallgassák...

Kifordultam vala néhány napra Fogaras földére, bėjövén, sok ujságot hallék, mert br. Bornemisza Pál a csiki commissioba rendeltetvén, bément volt egy szél faluba, szinte pórul járt ott is, de csak megintették, bé ne menjen Csikba, mert elvész. etc. Melyről talám feljebb irtam. Kijöve szegény, beira ide, hogy menni nem mér. Reá parancsolának, hogy menjen. Elindula sirva, de azalatt érkezvén a commissio tudósítása, hogy életbe ki nem jó, ha bémégyen, Udvarhelyről revocálák és interim bizák a dolgokat gr. Nemes Jánosra, a commissio membrumára, hogy cselekedje mint főtiszt, quae ad operationum accelerationem pertinebunt.

Megijedt volt elsőben a commissio is, ugy hallom ököllel fenyegették magát a generalis Kálnokit...

Irta a commissio azután, hogy csenedesednek, a fegyvert, a kik letették is, kezdték felvenni; nem is a községbe volt az hiba, hanem némely nemesek ámitották el, nevezetesen Bors Tamás és Csedő Dávid, melyért mindenik citáltatott ide bėjőni; azt mondá a generalis: kezében a fejek. Sok szó volt, ha a commissiora bizzák-é az exament, vagy elfogassák? Végre citálák...

A csiki hírek nem csenedesedvén, a fenn irt lármák iránt mondá a cancellarius nékem: nem szereti azokat. Én mondám: jobb volna magokra hagyni és a katonaságtól dispensálni, mert vagy nagy lármát kezdenek ex desperatione, vagy általmennek Moldovába, igérvén a vajda nékik, amint hallatik, mind helyeket, mind privilegiumok confirmatioját. Azt mondá: ha az udvar nem urgeálná, örömet lemondana rólok a generalis,

másként már a békességgel regementek jöven bé, nem lehet tőlök tartani, ha pedig elmennének, semmi kár benne, sőt az a cél, mert sok personálé lévén az armádán, melynek hely kívánatnék, azokat collocálnák és nagyobb haszonnal helyekbe. Elhülék a dolgon, de nem tudék hozzá szöllani. Megválnék, ha ugy találna történni, ha az általment emberek engednék-é békével birni elhagyatott jószágokat idegen nemzetnek...

Jöttek feles székelyek panaszra, hogy őket erőltetik a katonaságra veréssel, fogsággal, executioval etc. Kérik, parancsoljanak iránta, hogy ne erőltessék.

A szokott válasz kimene, hogy senkit erővel nem visznek, de a ki egyszer katonává lett, többé nem recedálhat attól...

Száz egy néhányan menvén által Moldovába a székelyek, egy sem volt benne katona, hanem nem conscriptusok és jobbágyok, azért nem igaz az hir, hogy a katonaság miatt mennének. Holott azok azért mentek, hogy nem győzték a terhet hordozni, elunván a vospant és militaris tisztek szolgálatját.

Jöve rescriptum, hogy general feldtmarschal-lieutenant Siskovits jőne, mint general quartély-mester, hogy valamint más országok belső statussát kitanulta, ugy Erdélybe is informálja magát... Jöve privatusoknak is informatioja, hogy ugy jőne, mint regius commissarius a székelyek dolgának megtudására. Okozott is nem kevés perplexitast a generalisnak és cancellariusnak. Huszárokat rendelének eleibe és szállást a generalis quartélyára. Megválnék mit fog tenni...

Béérkezék Siskovics, szálla a generalis commendanshoz azon szobában, melyben a gubernium tartotta karácsontól fogva maga sessioit. Mely némelyeknek nem csinált jó opiniót.

Eljárá a nagyobb urakat, azon reménségét vették, hogy haszontalan lejjövele nem lesz. Bizonyos parancsolatja van, hogy némelyeket meghallgasson. Jött véle adjutantnak kapitány Magdeburg, ki gr. Teleki Józsefet tanította és a gubernatornál is esztendeig mint secretarius lakott. Professori ember, ki nékem igen jó barátom volt. Ez elsőben practicansnak insinér főstrásamester br. Rebenhez ment, ott nem succedálván, Vitt regementjében hadnagy lett, most már első kapitány a generalstabnál. Pomerániai, magyar, oláh, deák, francia, német [nyelveken beszél]. Melyet igen akarok, talám használni fog valamit...

Siskovics eljőve Fagarasba, oly véggel, hogy a székelysége menjen, ott megbetegedék. Béhivata engem is gr. Bethlen Miklós ur exciája, hogy véle szemben juttasson; harmadnapig ott mulaték, de nem leheté szerencsém, ott beszéllék adjutant

Magdeburggal a székelyek iránt, ő azt mondá, akármin legyen, katonákká kell lenni s mivel a nemesek lázasztották fel, ők is vagy katonáskodnak vagy adóznak etc. Csuda dolog, Siskovics mind biztatta az magyarokat, e [t. i. Magdeburg] mind ijjesztette palam publice, melyről moneáltatott Siskovics [által] néhányszor, hogy vigyázzon reá, ő pedig azt felelte; nem fél tőle, sőt inkább sok dolgoknak megyen általa végére. Rész szerint nem csudállom, mert maga dicsekedett véle, Magdeburg, hogy Buccow vicecolonellusságot sollicitál számára ő felségétől. Ki másként tud a házban járni és nem tudom mit itéljek felőle, mert maga beszéllete nékem, hogy Erdélyben laktában, sokat látott hallott Erdélyben a magyaroktól olyakat, melyeket ha előre elláthatták volna, hogy ily formán Erdélybe bójön, afféléket előtte nem beszélletek volna. Nem is capialhatom, mi instructiója lehet principalisának, mert ez creditumával principalisa előtt dicsekedik, még is contrariumot beszél mindenkor és talám oly bátran nem szóllana, ha valami nem volna a dologban. Accedál, hogy Siskovics betegsége miatt megtérvén Fagarasból Szebenbe, sűrűn jöttek a székelyek, hozzá panaszra. Kik Fagaras felé térvén vissza, referálták, hogy nékiek minden jó szót adott, panaszokat ő felségének felküldte, kimenetele iránt pedig azt mondotta, hogy mivel ő sokkal másként találta a dolgokat, mint sem az udvar tudta lejövetelekor, instructiója annyira nem extendálódik, hogy bajokat orvosolhassa, hanem bővebb parancsolatot vár s azután kimegyen. Közönséges opinio volt s én is azt tartom, a cél a volt, hogy vagy opprimálják a székelyeket és a horvátországi lábra pure militarisnak csinálják, a nemességet is onnan aboleálván a sok violentiák által, vagy pedig a rebelliora kényszerítsék és az egész népet kiirtván, más néppel rakják meg földöket. Melynek mind tiszték, mind mások csaknem nyilvánosság jeleit adták...

Referálá ezen sessióban gr. Bethlen [Miklós] maga háromszéki expeditióját, hogy a gubernium instructiója és pátense szerint proponálta: hogy csendesedjenek le, a ki letette a fegyvert dependeáljanak a szék tiszteitől, a többi pedig a kinél még a fegyver van, viselje ő felsége resolutiójáig. Melyre reá is ígérték magokat, csak hogy békét hagyjanak nekik...

Osztán Magdeburggal töltöttem kevésbé az időt. Hozám elé a székelyeket, azt mondja: reménli ugyan, mivel nem érdekesek, letétetik vélek a fegyvert, de contributióval és quartállal ugy megrakják, hogy megemlegetik. A közte lakó nemességet is, mivel már a subordinatusok nem katonák és ők aba-

lineáltak ab illo statu, hasonló adózó tánczra fogják vonni. Én mondék keveset in contrarium s abban hagyám. Ő pedig continuálván, monda: mi dolog az, hogy mihelyt a gubernium patensének subscriptióját látták, vagyis hallották, mindjárt mondták, hogy ők annak nem hisznek és gróf Bethlen maga neve alatt való assecuratiójának több hitele volt? Nonne est crimen laesae Majestatis? [Nemde ez felségsértés?] etc. De gr. Bethlen is, mondá, abból gloriát csinál magának etc. Defendálám, hogy ad majus malum evitandum [nagyobb baj elkerülésére] okoson cselekedte, mert különben mind letették volna a fegyvert, kik még eddig megtartották is...

Magdeburg beszéllé, hogy a két magyar commissarius urak absolute secretarius Cserei uramat akarták actuariusnak [bizottsági jegyző] kérni, de generalis Siskovics, ismervén már passióját ezelőtt beadott irásából, minden uton módon evitálni akarta, az udvarnak is megírta, engemet miért kívánt s vévén alkalmatosságot Cserei uram absentiajából, annyival inkább siettette a commissiot, hogy engem kényszeríttessenek kérni. Én nem vágytam reá, légyen Isten akaratja. Mondá azt is: ő felségénél minden erdélyi urak conduit listája megvan; mindenkinek kvalitása inserálva. Kérdezte a generalis tőle báró Szentkeresztit, mit tart felőle. Mondotta állhatatlannak, kiben bizni nem lehet. Felelte a generalis: ugy van feltéve a királynál is...

Külde brigadiros Ernst újabb relatiot, hogy Turi Elek, ki Brassóból elszabadult s meg volt sententiázva, 80-van maleficiatusokkal Háromszéken grassál és egy Tamás Ferencz nevű káplár a limitrophusok [határőrök] közül Moldovába szökvén, 50 emberrel a plájokat [határszél] aggreðiálta, kényszeríti mindkettő a népet a fegyver letételére, excedálnak, praedálnak, etc. azért nem javálja, hogy mint determináltatott, a militiát onnan kivigyék. Proponála a gubernium mindenikért külön-külön 20 arany praemiumot, a ki elfogja. A tiszteket pedig keményen megdorgálta, hogy sem erről, sem egyéb publicumokról ezen esztendőben semmi repraesentatiot nem tettek...

Jöve egy Hallerianus tiszt Csikból in curier, irá mind a csiki commissio, hogy ottan a fegyvert letett nép ugyan csendesen van, de abban az egyben éppen nem birnak vele, hogy plájok őrzésekre menjenek, azt mondván elég katona vagyon és ők tartanak, hogy ha ők is mennek, ismét a militaris jurisdictio alá vonattatnak. A fegyvert megtartott néppel pedig se magok tisztei, se mások nem birnak, persecuálják a nem-

katonákat, fogdossák, kinozzák, huzzák, vonják. Némely helyt magoknak külön bírákat, külön hadi tiszteket tettek; mások elvégezték magokban megkérdeni a commissiot, ha a salgamalis és egyéb praetensiokat megfizettetik-e nékiek; ha meg, jó, ha nem, menjenek Sándor László perceptorra, és vegyenek satisfactiót magoknak. A katona több valamivel, mint a nemkatona; amazok fegyveresek és nem lehet vélek birni. Szöktek eddig által Moldovába Csikból valami 270 gazdák, most is vadtak még az erdőkön etc. Küldetének újabb patensek Csikba, kemény fenyegetéssel elegyesek. Parancsoltaték a főtiszteknek is bemenetele. Megvállik, mi haszna lészen. Az legtöbbet fog tenni, a mit Siskovics ur beszéle a commissioban, hogy maga megirta Caratto vicecolonellusnak, hogy non refert [nem számít], többen vagy kevesebben legyenek katonák, hanem csak a csendességre vigyázzon. Ugyan azért, a kik magoknak satisfactiót mit akarnak venni, felette excessivusok etc. és fenyegetődzők, hogy inkább leteszik a fegyvert, mintsem ezt amazt szenvedjék, vagy ne cselekedjék, vegye el a fegyvert és resignálja a szék tisztei jurisdictiója alá.

Késvén ezeknek expeditiója, újabb relatiok érkeztek. Háromszékről Ernst lármázott, hogy oda valami fejmegyeci 3 nemes ember bémenvén, azok a népet a katonaságtól idegenitik, esketik, feleltetnek, etc. A nép a substitutus főtiszt Antosra menvén rakással, kénszeritette, hogy generalis gyűlést hirdessen, a nép gyülekezik hol ide, hol amoda, fegyverrel s a nélkül. Turi s Kovács Ferencz mutogatják magokat felesed magokkal és által nem láthatni minémü tumultusra akar a dolog kimenni. Másfelől pedig az Háromszékről jött emberek és regius perceptorok minden csendességet hirdettek, hogy semmi láрма nincsen, a nép csendesen vagyon, de keresve keresik a militaris tisztek mind a zavarást, mind pedig a hazug hireket. Csikba perinde irt Caratto, hogy ott is sok insolentia, confusio vagyon, a nép lármára inclinál. A tisztek contrarie, és hogy a sok injuriát a militarisoktól szenvedni nem győzik.

Jöve valami Csorai nevü nemes ember hozzám is, aper-táztata egy 3 pecsétü relatoriát, kéré olvasnék benne vagy két fatenst, megolvasám. Csudálva látám benne főképpen brigadieros vicecolonellus Ernst káromkodó szavait, publice Henter István asztalánál beszélvén: hogy (Isten bocsássa meg) ha szinte az Isten nem akarja is, mégis a székelyeknek katonákká kelletik lenni, mert az elvégeztetett Bécsben, adatott néki rajtok jus vitae et necis. Addig nem nyugszik, mig néhány

nemes embert fel nem akasztat, mert addig csendesség nem lesz etc. Ki jött az is világosan, hogy két nemes embernek néhány tiszt előtt mondotta, hogy az erdélyi urak mind rebelliora inclinálnak és mindnyájan perduellisek [hazaárulók], nem veszen ki senkit közülök, sem Bethlen Gábort, sem Lázárt, sem guberniumot, nem bánja, ha megírják, vagy megmondják is etc. Kérdém tőle: mit akar azzal a relatoriával. Mondá: midőn gróf Bethlen Miklós ur Háromszéken volt, szemibe mondta Ernstnek azokat a beszédeket és tagadta, már azért jött, hogy maga beszédjét ő excellentiája előtt megbizonyítja és osztán a guberniumnak is beadja. El is vitte a gróffnak, de bé nem vette, hanem készítet egy memorialist a guberniumhoz a háromszéki nép nevével, melyben a militarisok insolentiáit in generalibus declarálta. Készeknek irattak benne a katonaságra, de régi szokások és privilegiomok szerint és különben nem. A zászlót, dobot az idegen nemzettől repetáltatni és restituáltatni kívánta, a német tiszteket revocáltatni. Ernst magát székelyek főkapitányának irván, az ellen protestált etc. etc...

A gubernium pedig megfontolván mind a feljebb valókat, azon volt, hogy a commissio azon dolgoknak lecsendesítésére késedelem nélkül kimenjen. Kivált a püspök maga eloquentiája szerint repetálván mind azokat és declarálván azt is, hogy azon ember a fenn irt memorialisát, minekutána ő excellentiája cum argumentis adhortálta volna, hogy afféle expressiókkal ő felségét ne terhelnék, megbánta cselekedetét és azt mondotta: látja, hogy édes atyjok, hogy javokra czéloz, hogy szives gondja vagyon reájok, arra nézve nemcsak a memorialist visszakéri, hanem ennekfelette igéri magát, hogy visszamenvén minden úton módon a népet csendesíteni, sőt ő excellentiájának relatiókat is tenni el nem mulatja. Ki noha akkor a memorialist visszavette, de másnap ugyancsak beadta. Kérdettetvén, miért felejtkezett el tegnapi ígéretéről? felelte: megbánta cselekedetét, mert instructioja ellen vette vissza és hozzá a néptől újabb expressusok érkezvén, azok őtet kényszeritik beadására etc. Azért conclusiot formálván mind ezekből, hogy most sokkal rosszabbul lévén a dolog, mint midőn ő felsége a commissariusok siető kimenetelét parancsolta, idejét látja, hogy késedelem nélkül menjenek, nehogy, midőn egymást agyba főbe verik, vágják és egyéb insolentiára vetemednek, késő legyen, mely casusban ment akar lenni, mivel mind a guberniumnak, mind különösen magának is ő felsége a csendességre való gondviselést szorosán parancsolta. Ezt mondták mindenek. De gróf Bethlen meg-

mondván, hogy ha maga gróf Lázárral kimennének is, de generalis Siskovics declarálta magát, hogy ő mindaddig mig a felküldendő planumra resolutio nem jó, addig nem mozdul, hanem jónak látná, ha egy gubernialis consiliarius, mint Háromszékre, oda is kiküldetnének.

Communicáltatván ennek felette Siskoviccsal a háromszéki nép fenn említett memorialisa pro danda opinione, olyat adott, melyet nem approbáltak, végeztek azért, hogy holnapi sessioban a guberniumban concertatióra invitálják.

Én azalatt délután comisso dolgában Magdeburghoz kimenvén és egyéb másról beszélvén, általláttam, hogy ha rajta állott volna, az egész székelységet szerette volna extremumra vinni és elébbeni cselekedeteket perduellionak kívánta volna magyarázni, de több esze lévén principálisának, ez moderálta csendesen a dolgot, noha nem mondom olykor való különös discursusi a bal vélekedésre néki is alkalmatosságot nem adtanak...

Siskovits a consiliumba feljövén, proponálá a püspök, mint praeses, a tegnapi dolgokat, hogy azokra nézve a gubernium, maga pedig főképpen azon lett volna, hogy commissio kimenni a székelységre siessen, de már azon opinioját maga is változtatta, mivel mind a perceptorokat, mind más azon részekről jött embereket meghallgatván, az egy apróság és personalis privata injuriákon kívül a közönséges csendességnek semmi háborítását referálták. Béhvattattak azért a csiki perceptorok, kik ezt in consilio is megmondották. Kérdezték osztán: hát a fegyvert letett embereken a contributiot felszedték-e? Felelvén nem, azt mondá Siskovits: azt malitiának lehet magyarázni, mert ha kívánták volna ő felsége hadi szolgálatját közöttök secundálni, mindjárt azonnal szorgatni kellett volna tőlök a contributiot, hogy annyival inkább maradtak volna a többi fegyver mellett. Nehezen esett a szó, de elnyögték, hanem helyesen excusálák magokat, hogy azok csak most pünkösztbe tették le a fegyvert, az akkor publicált pátensbe is csak az volt, hogy ő felsége további rendeléséig függjenek a székbeli tisztektől azért, mivel ez által nem egészen eximáltattak e statu militari, parancsolatjok pedig arról, hogy az adót felvegyék, nem ment, ily rövid idő alatt nem is lehetett... Concludáltaték azért, hogy a commissio bé ne menjen. Csikba menjen vicecolonellus Schwartz 4 compagníával, kette Szeredába, ketteje közel hozzá...

Declarálá a püspök, hogy Besztercze vidéki hat oláh faluból jötenek circa 45 oláhok in suis et reliquorum omnium in districtu

Valachorum nominibus. Panaszoltak az unitus papokra, hogy azok katonákkal járván, kérdezték, ki unitus, ki nem? A ki magát nem-unitusnak mondta, azt fogdosták, exequáltak, huzták, vonták, verték, etc. Sokak erdőkre szaladtanak, azért ők declarálják, hogy ők soha unitusok nem voltak, nem is lesznek, a papokat nem szenvedik, a plájokat pedig, mint azelőtt, megőrzik. Kérdte a püspök tollók: mi az unio? Felelték: nem tudják. Hát mit hisznek? Felelték: a mit a cáre [az ország]. Sok discursus után arra vitte őket, hogy csak Áron püspök adjon nékiek más papokat és foglyaik szabaduljanak, meglégesznek. De ezalatt a nem-unitus püspöknek beadott instantiájok communicáltatván véle, azt felolvastatá in translato latino, rettenetes sok inség recenseáltatik benne, esküsznek, hogy soha unitusok nem voltak, se nem lesznek. Lelkek, testek elveszett, ha nem orvosolja, gyermekek keresztleetlen, magok temetetlen és communicatura nélkül hálnak etc...

Vicecolonellus Luchsensteint oda küldvén Siskovits Besztercze vidékére, hogy azoknak lármáját investigálván, róla informatiót tenne: ez megirá, hogy egy falubelieken kívül a többi mind megcsendesedett, nem is lett volna semmi tumultus, ha némely antesignariusok nem lármázták volna fel a népet, kiknek nagy része Szebenbe lévén, jónak látná, ha nyakon ragadnák őket.

Ujabb concertatio lévén a guberniumban Siskovitscsal, megmondá, hogy ő a religio dolgában nem szöll, hanem a menyinyiben a felvett fegyvert letették, méltónak tartja, hogy mind megfogattassanak; a gubernium nagyobb lármától félt. Denique ugyancsak a generalis commendo tizet elfogatott közülök, a többi haza ment, melytől tartanak, nehogy nagyobb tumultusra adjon alkalmatosságot...

Midőn a generalis azt irta a királynénak [Mária Teréziának], hogy az oberster és főtiszt relatiójok szerint sponte conscribáltatták magokat és mérték alá adták a székelyek, azért quod fuit antea voluntatis vagy spontaneitatis, debet esse necessitatis: azt válaszolta ő felsége billét által néki, hogy azt ő felsége nem tartja, sőt parancsolja, hogy spontaneitásra indulják a népet, mert coactus nem kell. Ha azért eddig spontaneusoknak tartotta is, de a mustrán reclamáltak, hogy 500 frt. büntetés, fejek, jószágok elvesztése alatt gyűjtettek egybe, conscribáltattak, állítottak mérték alá oly praetextussal, hogy megmutassák ő felségének minémü szép emberek légyenek etc. és különben katonák nem is maradnak, hanem ha, 1-mo,

diplomát hoznak, hogy soha adót nem adnak, 2-do, a hazából ki nem viszik, 3-o, nemzetekből tiszteket adnak etc. Ekkor legalább meg kellett volna érteni, hogy nem spontaneusok és referálni kellett volna ő felségének, mert ő felsége, ki azt tudta, hogy spontaneusok, mégis amugy irt, mint feljebb irám, hát ha ezeket tudta volna, hogy parancsolt volna? Kiparancsolván pedig Buccow, hogy minden commendans maga legióját, kapitányok compagniajokat quoquomodo a conscriptusokból, mely szerint fel voltak osztva, kicsinálja, meg lehet őket itélni, hogy ezek rajtok mindent véghez vittek, csak hogy magoknak kenyeret és gratiát szerezhessenek, melyeket én nagyra becsültem, hogy mind ezeket, mind többeket érthettem tőle...

Hozódott elő Buccow egyebek iránt is, én megmondám a mit tartottam, hogy ő nagy ember, csak hogy igen sietett és nem jó uton indult el, mert a bizonyos, hogy a székelyekkel praeter viam gubernii, idegen nemzetü nyelvü tiszték által, violentiákkal és ezeknek conniventiajával, több ígéretekkel, mint sem megadhatni hatalmában lett volna, felette rosszul fogott a dologhoz...

Rettenetes sok panaszok jöttek Háromszékről és Csikból a limitrophusok excessusiról és vice versa ezektől amazok ellen, melyek naponként communicáltattak Siskovitscsal, ő általa is a guberniummal a militarisoké. Ezekről azt mondá: egyiknek csak annyit hiszen, mint amazoknak. Csikban mégis vagyon vicecolonellus Schwarcz, ki mint regularis desinteressatus és csak azt írja, a mit maga comperiál, most azon vagyon, hogy egy hasonlót Háromszékre is küldjön. Azt sajnálja hogy a régi turbulentiájokat ő felsége megengedte volna, ha gr. Bethlen Miklós benjárása és gubernium patensének publicatioja után megcsendesedtek volna, de hogy most is lármáznak, nagyon tart, hogy ő felsége kedvetlenségét magokra ne huzzák...

Keserves dolog történt, mert jöve egy rescriptum, hogy udvarhelyszéki vicekirálybíró Borsai Istvánt, assessor Váradival, és procurator Simonnal fogják el. A vádnak summája csak ez, hogy a vicesedriában menván az adózó rend, egy protestatiót adott bé, hogy a juris correctionis opust nem admittálják és valamint ők erre mindnyájan megesküdtek, le is tette volna az hitet, Sebestyén nevü perceptor contradisputálta osztán és úgy akadott meg. Előre pedig összevegyülvén a nép, a vicekirálybírák instruálták, mit cselekedjenek. Váradí urgeálta volna az hitet és Simon adta bé a protestatiót. Az accusatorok voltak regius perceptor Sebestyén, ugy hallom hitehagyott, másik

Török, 3-dik Árvai incerto patre genitus gazember. Igen ember-séges, szelid csendes, jámbor ember Borsai, 40.000 frt. érő facultásu, minden ember sajnálta...

Generalis gr. Rédei a praetorianusok [testőrök] hadnagya benn jára, egy éczaka hála Szebenbe. Beszélé, hogy a bécsiek csudálkoznak az erdélyieken, miért ijesztette meg úgy őket Buccow, mert ha bátran beszéltek volna, oly zürzavart nem okozott volna. Mondám: úgy jött bé, mint regius plenipotentarius commissarius in negotio militiae, semmit ő felsége in re nationalis militiae a guberniumnak nem communicalt, hanem hogy ötet secundálják keményen parancsolta és így akármit nomine regio mondott, mindent kellett hinni és cselekedni. Praeterea menykövekkel jött, mert a gubernatort és másokat jubiláltatott, másoknak is ígérte s mindnyájan megijjedtenek és szólni nem mertek. De hiszem a cancellaria szembe ágaskodott véle, még sem tehetett semmit, azt itt tudták s látták haszontalan akármit cselekedjenek, míg utoljára a sok törvényteleniséget megunták és szemek szájok felnyilt az uraknak. De most is hiszem ad facti rationem citáltatott Bécsbe, még is ide ér a keze, midőn a nemes ember elfogattatását ő felsége előtt véghez vitte. Monda erre: semmi az, lehetett volna a felől feladni, hogy törvénytelen igyekezete. Kivel Bécsben is majd mindenk nem contentusok, sokan eszelősnek tartják és kivált Lichtenstein herczeg magyarországi generalis commendans palam mondja, hogy minden dolga bolondság volt eleitől fogva és minden projectumaiba belésült, s egyebet confusiónál, mint itt is, nem csinált. Nem is hiszi, hogy lejjön többé...

Beszélé ennek felette, hogy a püspökre a magyarok igen haragusznak, kivált a primás és a camerae praeses, hogy ezen dolgoknak ellene nem állott, nemcsak, hanem secundálta és secundálja is. Ott eszik nála ebédet, de megmond mindeneket. Mondám én: a mint értette a praepostja Biró, a ki nem régen hala meg, mind reá izent, mind reá irt, hogy néki a canonok facultást engedtek, a püspököt, mikor az utról kitért, corripialni, arra nézve ki bizta a püspökre, hogy a papokkal ex cathedra Csikban verboáltasson? ki bizta, hogy a Clerust magát is a katonai és a világi dolgokba annyira belé meritse? nem tudja-e a világ mely változó, változhatik az uraság is és a birodalom és ha néhány papokat le találnak vagdalni, a maga lelke ád számot róla. Melyet midőn szóval is canonicus Szeredai proponált, azt felelte: jobb egynehány papnak fejét elveszteni, mint a király parancsolatjának végbe nem menni. Megirta vala a szegén pyraepost azt is, hogy ha nem emendálja magát, keres utat,

miképen *authoritate superiorum in ordinem* reducálja. De meghala szegény, nagy öröme a püspöknek. Megjöve ebédről gr. Rédei, mindjárt indult kifelé, sokan is voltak nála, melyre nézve egyebet nem mondhatta, hanem hogy ugyan oda beszéllett...

Beszéllé [Siskovits], hogy vadnak némely halálra való rabok Besztercze vidékén, kiknek *executiója* iránt parancsolat is jött, de maga javallotta akkorra halasztani, midőn a *commissio* oda megyen. Ezt vették magok is a lakósok észre és oly engedelmesek azolta s szelidek, mint a bárányok. Ugy kell továbbra lenni a székelyek között is, hogy a *commissio facultatassék* ő felségétől, hogy a kik akármi képpen opponálják magokat, akár nemesek, akár más félék, ott mindjárt a *commissio* törvényt tegyen és *executiót* peragáltasson, melyet még senkinek nem jelentett. Én mondám: a nem lehet. Kérdi: miért? Felelém: a törvény tett *ordinarius* bírakat, praescribált *processust*, engedett időt kinek kinek maga *defensiójára*, a *commissariusok* a törvényre hittel kötelesek, nem hiszem, hogy arra menjenek; legfeljebb is elég, noha az is törvénytelenység, hogy elfogattatván *juris ordine* *prosequáltassanak*. Mondá: nem elég, *praesentissimum exemplum statui debet*, ő felsége dispensálja a törvényt s megparancsolja a *commissariusoknak*, hogy meg kell lenni. Mondám: hogy lehessen az és mennyi időt foglalna, mely nagy bajt csinálna, hogy mind azok, a kik *deferáltattanak*, a *commissio* által *judicáltassanak*? Felelé: az eddig valók menjenek *amnestiában*, hanem a kik az ő felsége újabb parancsolatainak, *patenseinek publicatiója* után még is magokat opponálják, a népnek a katonaságot *disvadeálják*, *tanquam in facto delicti depræhensi vigore edicti regii* megszententéztathassanak. A kik törvény szerint felülni nem akarnak, *vigore articulorum* halállal büntessenek, ha egész falu opponálja magát, *megdézsmáltassék* [megtizedeltessék] etc. Mondám: azok felettebb való keménységek lennének. Felelé: *Qui vult finem, debet velle media*, ha *status monarchiae et salus publica* kívánja, hogy állandó *militiát* tartson az udvar, nyolcz ezer katonáért lehet két ezeret *sacrificálni*. Eliszonyodám s abban hagyám; Isten őrizzen tőle.

Buccow felmenvén Bécsbe, nagy hire futamodék, hogy többé le nem jönne. Igaz is, hogy már *determináltatott in consilio status* és helyében Hadik *resolváltatott* is, de felérkezvén gr. Nemes Ádám, ennek *testimoniuma* annyira *ponderált* az egész ország fontos *repraesentatioi* ellen, hogy az elébbeni *determinatio* megváltozván, viszont ide küldetett. Felvitte volt

a fiát Nemes Ádám, kinek, mivel engedelme a felmenetelre nem volt, megizente a cancellarius, hogy az udvarhoz ne menjen, de ennek Buccow eleit vévén, másnap admittáltatott, ki leérkezvén, a cancellarius ellen igen sokat beszéllett, előszámlálván, mely impertinenter bánt ő excellentiájával. Ki hitte, ki nem. Dicsekedett azzal is, hogy a *militaris commissio opinioja* füstöt vetvén s reprobáltatott és a Buccow *projectuma* állott meg, mely nem igaz, mert a *commissio opinioja* mindenben *ratihabeáltatott*. Igaz ugyan, hogy Siskovicsnál mind a *Simon projectuma*, melyben építette a magáét Buccow, mind pedig a Buccow *planuma* *communicáltatott* volt, és ez ugy moderálta a *commissiot*, hogy az hol csak lehetett, véle egy értelemre vezette, de nem mindenekben építettek azon, noha ezt a *concommissiáriusok* nem tudták, mert másként nem könnyen hajlottak volna reá és én is azután tudtam meg. Nem is bizá ő felsége Buccowra a *militia erectióját*, hanem a *commissiora*, mind Buccowtól, mind *guberniumtól independenter* és még csak nem is *correspondenter*. Udvartól is jöttek hozzá az *ordinatiok directe*, és ez is odatette *immediate relatioit*, noha ez nem sokáig tartott, mert osztán *per gubernium* kezdének jönni az *ordinatiok* csakhamar és megparancsoltaték, hogy a *commissio* is maga *repraesentatioit* az udvarhoz *per gubernium* tegye, hogy ez is maga *reflexioit* tehesse, a minthogy ugy is ment és az ő felségéhez való *relatioinak copiait* a *guberniumnak* mindenkor *accludálta*. Mindazáltal az is igaz, hogy azelőtt is Siskovicsnak a *commissio operatiojáról* való *relatioit* kellett *communicálni* Buccowval, de ezt is tudva a több *concommissariusok* előtt nem volt. Nem mindjárt ment ki a Buccow megérkezése után a *commissio* a székelységre, mulatott még azután is egynehány holnapot Szebenbe. [Itt félbeszakad a napló, a további eseményeket lásd H. Conrad M. önéletrajzában.]

Ez a holnap [1764. május] nevezetes lön *generalis Buccow* úr *excellentiája* halálával, melyet némelyek ugy tartanak, hogy a szebeni kőfalról lett leugrásától fogva éppen esztendőre történt. A dolog így volt, hogy bővebben leirjam egy ilyen nagy embernek halálát és annak alkalmatosságát.

7-ma hujus a *gubernium sessiojában* jó kedvvel volt; másnap lévén *provincialis cancellarius* br. Bruckenthalné asszony születése napja, a nagyját az uraknak *invitálta* volt Freckre. Maga még az nap ki akarván menni előre, nem késik a *guberniumban*; midőn hintón sebesen menni ki, az ország házának kapuján egy kőbe első kereke megütközik és ott mindjárt a

kapu előtt 5—6 lépésnyire darabokra romlik. Hintaja feldül, homlokát megüti, annyira, hogy egy petáknyi sebet holtig visele belé. Kihuzák a hintó ablakán, mivel megszédült, vagy talám meg is ijedt volt, keveset késett, míg recorrhigálta magát; offerálá hintóját gr. Bethlen, de gyalog mene el. Még az nap kiindulván Freckre, az utba szekérének tengelye ismét kettőbe törék, mindazáltal ugyancsak Freckre elérkezék. Azon az éttzaka 4 uj márvás elvész a zsebjéből, melyet a cammerdinereknek tisztítani kiadott volt. Reggel nem találván, kérdi, hol az pénz? Amazok felelik, hallottak valamit a zsebbe zörgeni, de ők nem is tudják mi volt, annál inkább el nem vették. Veretni kezdi kegyetlenül őket, de csak in negativis perseverálták; a generalis mondván, a 4 márvást nem sajnálja, de sok kárai estek s azért napfényre kell jöni a tolvajnak; elől meg elől kezdette a veretést, de haszontalan. Mondja azonközben egy valaki a generalisnak, az egyik laufere nagy melanchóliával és sóhajtással jár a cammerdinerek mellett, valjon nem a lesz-é a tolvaj? Elé mindjárt ötet is, az első pálcázásra tagadja, a második rendbélire megvallja, hogy ő lopta el. Kérdetvén, hová tette? feleli: egy embernek adta. Hivják azt, ki tagadja. Ujra verik a ficzkót, mert ifju volt. Mondja, a budába hajtotta. Kimerik, uj lévén az épület. Ott sincs. Szégyenlvén a generalis, hogy ki nem tudja tanulni, mindaddig verette, míg elé adta, nemcsak, hanem 6 ezüst kalán s más egyéb lopásait is kivalotta. Egyszer hirül viszik a generalisnak, hogy torkig dagadt a laufer a sok verés miatt és kétséges élete. No már a sok confusiójához, mérgéhez ez is accedálván, azalatt pedig a vendégek is érkezvén és felette excessive tévén az italt a generalis, a már felforrott vér annál jobban megháborodott és orbánczba magát az orra mellett kiütötte. Bójövén 10-ma Szebenbe, 11-ma praesideála, nem gondolván semmit az orbánczával.

15-ta következek Sophia napja, ugyan Bruckenthalné asszony nevenapja, ekkor ismét sok vendégeket invitált, a nagyok nevezetesen kimentenek, maga előre kimenvén, ugy hallom, ebédre ki nem ment, hanem szobájában maradt, de ugyan csak ebéd után meglátogatta, mind in communi, mind különösen kit-kit maga szállásán. Javallotta dr. Hutter, ne jöjjön ki szobájából és kivált Szebenbe ne siessen, de arra nem hajtván a generalis, hintójának üvegét sem vonván fel, Szebenbe bójöve 17-a hujus, 18-va reggel nadrágát, strimphlijét felvonta, felkölt, ugy kísérte ki Montóját, de érezvén lába, feje gyengeségét, lefeküdt. Consiliarius Hutter urnak committált néhányféle dol-

got az nap reggel. Én reggeli 11 óra előtt valamivel ugyanakkor Siskovicshoz menvén, panaszkodni kezdi, a generalis commendans Borbély cammerdinere mint megbolondult, láttatván ugyan is, mint vagyon? azt izente bolondul vissza, hogy már a szava is elállott és semmi reménség nincs hozzá, mintha ő reá bizták volna. Hallom aztán másoktól is, hogy reménség nincs hozzá. Bruckenthalné asszonyom ott volt délutánig mellette, míg a pater superior elkészítette és az extrema unctiot feladta, akkor pedig kérte, menjen el onnan, mert ott már nincs mit keresni, s nehezebben halhat meg. Némelyek azt is mondták, karját fogta volna és úgy vezette volna ki. Elég az, 3 fertály estvéli 8 órára meghala. Kevesen szánták, igaz a' és ha egy-két cselédjét, 4—5 száaszt és 3 magyart kiveszünk, talám senki sem, de azt sem mondhatom, hogy publice valaki örvendett volna halálán, mivel az képzelt öröm helyett admiratio és stupor foglalta el az embereket, itt is némelyik elébb értvén halálát, mint betegségét.

Meg kell vallani, serény, fáradhatatlan és sagax elméjű ember volt. Főczélul tartotta a királyi szolgálatot és azt tüzőn, vizen segítette; törvényt, privilegiumokat, nemesi szabadságot nem sokban állitván. Igaz ugyan az udvar parancsolt a törvénybeli hibák orvoslásáról és az igazság kiszolgáltatása akadályinak elhárításáról, de a mint nékem Siskovics lelkére mondotta, hogy sem ő felségétől, sem csak egy ministertől észre nem vette, hogy a fundamentalis törvény változtatására czélozott volna az udvar, ... s nem kívánta, hogy egyik natio a másik felett terheltessék. Ha azért a generalis egyenes lábbal mehetett volna ezekbe elő, a mint maga kívánta és hitte, sok jó dolgot vitt volna véghez; de mivel még előre mindjárt az akkor Bécsbe levő szász ember [Bruckenthal] a magyarokat mind fekete színnel festette le előtte és azért nemcsak nem hitt ezeknek és semmiben sem consulálta, sőt gubernátort s másokat jubiláltatott, az udvarnak is ugyanazon hamis principiumokat inculcálta, az udvar is cancelláriát tolláltatni akarta etc. és magát egyedül a szászoktól regáltatni engedte: nem csuda, ha ezek mind törvénybe, mind contributióba, mind egyebekbe cum oppressione personarum et nobilitatis, praerogativae, contribuentiumque in 2 nationibus, indiscreto zelo, magoknak kívántak használni, a mint hogy ad individiam usque használtak. Volt nagy emolumentuma a szász contribuenseknek, romlása a többinek, sokat reménlett 4 vagy 5 szász in privato, de a többi sokat szenvedett. De ezekről talám acta quoque publica jövendőben többet szólnak.

Temetése végbemene 24-ta szép solennitással, 3 bataillon gyalog, 3 schquadron vasas és néhány huszár parentála, háromszor ezek lövének, egyszer sütöttek ki hat ágyut. A testet vitték Disznód-utczán fel és Nagyfegyver és Mészáros-utczán lehozván, vivék a jesuiták templomába. A test után ment a gubernium, mágnások etc., azután a többi dicasteriumok, fekete fátyoloson, praecedálta és claudálta a solennitást a militia. Volt felette deák oratio és német praedicatio. Az orator mint nagy embert illendőképpen in generalibus megdicsérte, vitézi cselekedeteit rendre előhordván, sagacitását in cognoscendo, egyenességét in judicando, generalibus terminis illetve, in reliquo ad particularia nem ment és senkinek privata injuriát nem tett.

Minekutána kinyujtóztattatott, semmit egyebet háza confusiojánál nem hallott az ember. A cammerdinere, kit sokat cujonirozott, emlegette, hogy néki sokat ígért s imhol semmit sem cselekedett. Wollmann a város hadnagya, ki a frecki házak építése körül kezdetétől fogva hivatalja és maga oeconomiaja neglectusával töltötte idejét, bójövéen kérdi: hol az a ló, melyet néki a generalis ígért? Melyet nevettek a cselédek...

Referálá a gubernium is halálát ő felségének, de Cserei uram igen jejune irta, semmit egyebet nem tévén belé, hanem hogy T. T. megholt, méltóztassék ő felsége a praesidiumról parancsolni. El is jöve osztán, hogy az első consiliarius ad ulteriorem usque ordinationem praesideáljon. Beszéllették, hogy sok adóssága maradott volna és hogy Dobosinétól is 15,000 frtot vett volna fel kölcsön, de a szász natio evictiójára. Azt én is bizonyosnak tartom, hogy sok mesterembereknek adóssá maradott és talám senkinek accurate nem fizetett. Nevezetesen a frecki háza és kerti, mely másnak 20 ezer forintban felkerült volna, magának talám alig állott harmadában. A fundus, melyen épült cancellarius Bruckenthal uré, az épület Buccowé volt. Contractusok nem volt, testamentum nem találatott, praetendálta az asszony Bruckenthalné asszonyom...